

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 140.1

ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИЙ ВИМІР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Денис БАСС,
кандидат економічних наук, докторант
Інституту законодавства Верховної Ради України

SUMMARY

In Ukraine theoretical views about the human as the highest value should be incarnated in certain legal acts with corresponding mechanism of realization and do not stay only general constitutional positions and the subject of proclamations and academic discussions. Making the national law system more humane is needed first of all for the Ukrainian citizens for getting an effective mechanism of realization of own rights and freedoms but not for the government bodies for getting a positive estimation from European state partners. Economic safety as a legal category is an economically legal mode which guarantees a defense of economic interests of person, society, state. With the aim of creation in Ukraine a humanistic vision of the legal providing of economic security we need to combine efforts of scientists, public activists, legislators and pro-European state employees. In the article with the help of axiological approach are considered laws which provide the economic safety in Ukraine and Germany through the prism of their conformity to the values of European Union.

Key words: economic security, humanistic vision, economic and legal regime, values.

АНОТАЦІЯ

В Україні теоретичні міркування щодо людини як вищої цінності мають втілюватися в конкретних нормативно-правових актах із відповідними механізмами реалізації, а не залишатися лише загальним конституційним положенням, предметом декларацій та академічних дискусій. «Олюднення» національного законодавства потрібно, насамперед, громадянам України для отримання дієвого механізму реалізації власних прав та свобод, а не органам влади задля схвальної оцінки європейських держав-партнерів. Економічна безпека як правова категорія – це економіко-правовий режим, що гарантує захист економічних інтересів людини, суспільства, держави. Із метою ствердження в Україні гуманістичного бачення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки слід поєднати зусилля науковців, громадських активістів, законодавців та просвітолюбів налаштованих державних службовців. У статті за допомогою аксіологічного підходу розглянуто закони, що забезпечують економічну безпеку України та Німеччини, крізь призму їх відповідності цінностям Європейського Союзу.

Ключевые слова: економічна безпека, людиноцентристський вимір, економіко-правовий режим, цінності.

Постановка проблеми. Означена в назві цієї роботи проблема актуалізується двома чинниками: внутрішнім та зовнішнім. Інтеграція України до європейського правового простору матиме високий рівень ефективності, зокрема, завдяки врахуванню під час нормопроекування цінностей Європейського Союзу, що ґрунтуються на правах та свободах особи та не є лише абстракцією, а мають нормативне закріплення. Так, у «Charter of Fundamental Rights of the European Union» (2000) (Хартії основних прав Європейського Союзу) проголошується, що спільнота спирається на такі загальні цінності, як гідність людини, свобода, рівність та солідарність [1]. Окрім цього, зазначається, що наріжним каменем у діяльності ЄС є людина.

В Україні теоретичні міркування щодо людини як вищої цінності мають втілюватися в конкретних нормативно-правових актах із відповідними механізмами реалізації, а не залишатися лише загальним конституційним положенням, предметом декларацій та академічних дискусій. «Олюднення» національного законодавства потрібно, насамперед, громадянам України для отримання дієвого механізму реалізації власних прав та свобод, а не органам влади задля схвальної оцінки європейських держав-партнерів.

Українські дослідники, як і науковці деяких інших країн, що постали на пострадянському просторі, вивчаючи проблему забезпечення національної економічної безпеки, зосереджуються, насамперед, на інтересах дер-

жави, окремих її регіонів [3]. Водночас західні фахівці, в першу чергу, – на інтересах людини. Одним із прикладів є «The Economic Security Index (ESI). A new measure of the Economic security of american workers and the ir families» (Індекс економічної безпеки) [4], результат колективної праці відомих американських фахівців різних галузей науки з Єльського та інших університетів США. Це міждисциплінарне дослідження ґрунтується на ідеях політолога Я. Хакера та є частиною ініціативи Фонду Рокфеллера «Campaign for American Workers» (Кампанія для американських робітників). Як стверджують у Фонді, за мету поставили винайдення ключа до кращого розуміння економічної безпеки та вирішення проблем, що стоять перед робітниками та їхніми сім'ями, зокрема, шляхом поліпшення поінформованості та усвідомлення щодо цього в середовищі політиків та лідерів громадської думки [5]. За наслідками дослідження запропоновано Індекс економічної безпеки, основні складові якого становлять: втрати доходів, динаміка медичних витрат, обсяги заощаджень. Науковці зосередились на одному з найфундаментальніших, як зазначено в «The Economic Security Index (ESI)...», елементі економічної безпеки – тій мірі, в якій людина захищена від великих матеріальних втрат внаслідок нестабільності доходів або непередбачуваних витрат [5].

Деякі українські вчені теж декларують гуманістичне бачення економічної безпеки, однак під час детального

розгляду відповідного питання фокусують увагу на інтересах саме держави, а не особи [6].

Використання антропологічного та аксіологічного підходів у процесі дослідження проблеми економічної безпеки зумовлено, зокрема, й тенденціями, закріпленими в міжнародних документах. Насамперед, маємо на увазі «Human Development Report's» 1994 року (Доповідь Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) [7], де наголошується на тому, що настав час заміни вузького трактування національної безпеки концепцією всеосяжної безпеки людини, переходу від безпеки території до безпеки народу та від бачення озброєння як головного інструмента гарантування безпеки до розуміння того, що вона є можливою на основі сталого розвитку людських ресурсів. Серед переліку семи складових безпеки людини перше місце обіймає економічна. Означені ідеї, своєю чергою, зумовлені відносною геополітичною стабільністю останніх десятиліть, про що і заявлено в названому звіті (доводі) ПРООН.

Відтак ідея гуманізації економічної безпеки червоною ниткою проходить через акти ПРООН. Наприклад, в «United Nations Millennium Development Goals» (Цілі розвитку тисячоліття Організації Об'єднаних Націй), «Sustainable Development Goals» (Новій програмі сталого розвитку) 2016–2030 рр., ухвалених у рамках Генеральних Асамблей ООН 2000 та 2015 років та якими визначено глобальні цілі розвитку тисячоліття [8; 9]. Так, у першому документі пріоритетною ціллю серед восьми глобальних визначено ліквідацію абсолютної бідності та голоду [8]. У другому серед сімнадцяти цілей на першому місці – «ні – бідності»: кінець бідності у всіх її формах, на восьмому – «гідна праця та економічне зростання»: сприяння сталому, інклюзивному та стійкому економічному зростанню, повній та продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх, на дев'ятому – «промисловість, інновації та інфраструктура»: створення гнучкої інфраструктури, сприяння всеосяжній та стійкій індустріалізації, заохочення інновацій, на дванадцятому – «відповідальне споживання та виробництво»: забезпечення стійких моделей споживання та виробництва [9]. А на презентації «Human Development Report» 2015 року Хелен Кларк акцентувала увагу на тому, що цього річний документ до центру уваги ставить людей, а не економіку чи економічне зростання [10].

Однак людина є не лише об'єктом, а й суб'єктом відповідної політики. Розробники названих вище документів у креативній для офіційної установи формі пропонують кожній особі, що відвідує веб-сайт ООН, долучитися до реалізації цілей сталого розвитку. Відповідна програма дій має назву «The lezy person's guide to saving the world» (Настанови для ледаря щодо порятунку світу) та складається з трьох частин: речі, які кожен здатен зробити з дивана; речі, які кожен здатен зробити в домашніх умовах; речі, які кожен здатен зробити за межами власного будинку [11]. Чим не приклад для органів державної влади України щодо спілкування з громадянами зі складних питань, зокрема, про партнерство в процесі забезпечення національної економічної безпеки?

Демілітаризація трактування та людиноцентристське бачення економічної безпеки, незважаючи на те, що на даний час період геополітичної «тиші», навіть у масштабах європейського континенту, залишився в минулому, переконані, залишається актуальним. Якщо в тактичному вимірі держава не ризикує стабільністю владних інституцій, забезпечуючи власну економічну безпеку за рахунок нехтування економічними інтересами громадянина, то в стратегічному такий підхід може вартувати політикам втраченою влади. Економічна безпека людини, на наше переконання,

є гарантом економічної безпеки держави. Із метою ствердження в Україні гуманістичного бачення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки слід поєднати зусилля науковців, громадських активістів, законодавців та проєвропейські налаштованих державних службовців.

З огляду на зазначене вище мету цієї роботи становить обґрунтування доцільності дотримання людиноцентристського бачення економічної безпеки в процесі розробки нормативно-правових актів, якими вона забезпечується.

Виклад основного матеріалу. Методологічне підґрунтя цього дослідження становлять такі підходи та методи. Антропологічний підхід дозволив розглядати нормативно-правове забезпечення національної економічної безпеки, зосередившись не лише на нормі, а й на людині. Аксіологічний підхід застосовано для розгляду законів, що забезпечують економічну безпеку України та Німеччини, крізь призму їх відповідності цінностям ЄС. Порівняльно-правовий метод використано під час аналізу та співставлення означених нормативно-правових актів, формально-юридичний вжито під час тлумачення норм права для з'ясування їх суті, змісту та волі законодавця, вираженої в них.

Економічна безпека як правова категорія – це економіко-правовий режим, що гарантує захист економічних інтересів людини, суспільства, держави. Зауважимо, що власна позиція щодо визначення правової категорії «економічна безпека» зазнала еволюційних змін [12]. Наразі вивчення ширшого кола документів та світового досвіду, певні суспільно-політичні зміни, подальше заглиблення в проблематику зумовили акцентування на людиноцентристському аспекті економічної безпеки. Втім, не можна сказати, що в попередніх роботах зневажався названий фактор. Нами зазначалося, що «...нині аспекти безпеки розглядаються переважно крізь призму триєдності – особи, суспільства, держави» [12, с. 6], що «...прийнято виокремлювати різні рівні економічної безпеки, такі як міжнародна (глобальна та регіональна), національна, локальна та приватна» [12, с. 7], що до «...основних принципів забезпечення економічної безпеки України відносять: баланс економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави» [12].

Людиноцентристське трактування економічної безпеки полягає, на наш погляд, в акцентуванні на двох аспектах цього явища.

По-перше, наголосимо, що економічна безпека – лише засіб підтримки життя людини, задоволення її потреб та розвитку її сил – фізичних, розумових та моральних. Ця теза має два джерела: вислів знаного англійського економіста кінця XIX – початку XX ст. Альфреда Маршалла щодо місця людини в економічних відносинах [13, с. 246] та твердження «Human Development Report's» ПРООН 1998 року про те, що економічне зростання й зростання обсягу споживання не є самоціллю, а засобом досягнення мети у сфері розвитку людини [14].

По-друге, зазначимо, що означений вище порядок формується не лише державою, а й громадянами. Така позиція не є заклик до послаблення громадського контролю щодо виконання українською державою соціальної функції. Лише звертаємо увагу на потребу подолання значною частиною громадян України власної соціально-економічної інфантильності. Громадські організації, різноманітні об'єднання, окремі особи мають тиснути в законний спосіб на державу з метою ухвалення таких законів, якими забезпечуються рівні правові умови здійснення підприємницької діяльності, захищаються економічні інтереси осіб, які не є підприємцями.

На жаль, Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року навіть в останній, 2015 року, редакції не дотримано, на нашу думку,

принципу людиноцентризму. На перший погляд, подібне твердження може здатися абсолютно некоректним, бо в ст.ст. 3, 5, 6 цього Закону людину та громадянина, а саме їхні конституційні права і свободи, визначено першими серед об'єктів, принципів забезпечення та пріоритетів національної безпеки. Однак ці положення мають декларативний характер, бо надалі в тексті Закону не розкриваються. Так, серед десяти визначених позицій щодо державної політики з питань національної безпеки в економічній царині лише у двох йдеться про індивідуальний рівень економічної безпеки (захист інтересів вкладників – на п'ятому місці, захист здоров'я людей – на дев'ятому), та ще в одній – про забезпечення продовольчої безпеки (на восьмому) [15]. Серед зазначених у нормативно-правовому акті чотирнадцяти положеннях щодо загроз національним інтересам та національній безпеці України лише в одному – одинадцятому – звернуто увагу безпосередньо на людину: на критичний стан із продовольчим забезпеченням населення.

Окрім цього, на наше переконання, названим вище законом громадянам у справі забезпечення національної економічної безпеки відведено пасивну роль. Стверджуємо таке, бо громадян України та об'єднання громадян, визначених ст.ст. 4, 9 цього нормативно-правового акта одним із суб'єктів забезпечення національної безпеки, не вказано серед тих, що зосереджуватимуться на реалізації основних напрямів державної політики з питань національної безпеки.

Втім, у розробленій відповідно до цього Закону Стратегії національної безпеки України, затвердженій 26 травня 2015 року [16], інтереси людини, зокрема економічні, обіймають чільне місце. Так, одну з двох визначених у цьому акті цілей становить «утвердження прав і свобод людини і громадянина», а забезпечувати економічну безпеку передбачається шляхом, насамперед, «створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи – членів ЄС» [16]. Напевно, акцент на подоланні бідності й надмірного майнового розшарування в українському суспільстві є проявом урахування пріоритетів «Sustainable Development Goals». Тим більше, Президент України Петро Порошенко у виступі на Саміті ООН із Порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року задекларував, що Цілі сталого розвитку становитимуть основу для реформ в Україні [17]. Вважаємо, що ухваленням «Стратегії національної безпеки України» 2015 року українською державою здійснено один із перших кроків на шляху гуманізації законодавства, яким встановлюються засади національної економічної безпеки.

Водночас в єдиному на сьогодні акті, яким визначено принаймні одну зі складових економічної безпеки, – Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері, схваленій Кабінетом Міністрів України 15 серпня 2012 року [18], про людину та її фінансову безпеку навіть не згадується. Йдеться лише про інтереси держави. Наприклад, метою Концепції оголошено «визначення основних засад та напрямів державної політики щодо забезпечення національної безпеки держави у фінансовій сфері» [18]. Виняток становить зарахування нерівномірного розподілу податкового навантаження на суб'єктів господарювання до явищ та чинників, що можуть призвести до створення зовнішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері, бо в такий спосіб зумовлюється ухилення від сплати податків та вплив капіталу за кордон. Така увага до підприємців з огляду на ідеологію Концепції пояснюється потребами, знов-таки, держави, а саме державного бюджету.

На відміну від України, в Німеччині людина та її інтереси вже більше, аніж п'ятдесят років, перебувають

у центрі уваги законодавців, про що свідчить, зокрема, наступне.

Гуманістична спрямованість «Verteidigungs politische Richtlinien» (Керівних принципів оборонної політики Німеччини), затверджених 27 травня 2011 року та чинних і на цей час [19], не викликає сумніву. Тріаду цілей національної безпеки Німеччини відкриває безпека та захист саме громадян Німеччини, а не її території. Кризь текст Керівних принципів постійно проглядає людина: громадянин, на захист яких націлені Збройні сили; військові, числом адаптацією до цивільного життя після завершення служби опікуються укладачі документу; цивільні службовці Бундесверу, про яких с пошаною йдеться в заключному розділі оборонної концепції. Однак держава до громадян не ставить як патрон, а наголошує на тісній та ефективній співпраці. У преамбулі міститься таке гасло: ми робимо безпеку разом. Незважаючи на певні зміни до концепції оборони Німеччини від 13 липня 2016 року, які зумовлено «Путінізм» та «українською кризою» [20], засадничі гуманістичні принципи залишилися недоторканими [21]. Так, участь громадян у розробці стратегії національної безпеки навіть посилилась. У вступній частині «Weißbuch zur Sicherheits politik und zur Zukunft der Bundeswehr 2016» (Білої книги політики безпеки 2016) наголошується щодо інклюзивного характеру процесу її розробки: ґрунтується на ентузіазмі, пропозиціях, критичних зауваженнях політиків, науковців, громадянського суспільства, ділових кіл, зацікавлених громадян, міжнародних експертів [21, с.17].

У «Gesetz zur Förderung der Stabilität und des Wachstums der Wirtschaft» (Законі щодо забезпечення стабільності та зростання економіки в Німеччині) від 8 червня 1967 року [22] стабільність цін, високий рівень зайнятості в переліку показників, яким має сприяти економічна політика держави, розташовано на перших місцях, що підтверджує пріоритет захисту економічних інтересів людини як сутності економічної безпеки Німеччини. Параграфом третім передбачено узгоджені дії органів влади, профспілок, корпоративних організацій у разі загрози національній економічній стабільності, що знову свідчить на користь визнання державою партнерських стосунків із громадянським суспільством.

Висновки. Отримані результати порівняння основних чинних нормативно-правових актів, якими забезпечено економічну безпеку України та Німеччини, свідчать не на користь нашої держави. По-перше, відсутній концептуальний закон, яким вироблено стратегію економічної безпеки України. По-друге, один із Законів «Про основи національної безпеки України», на якому має ґрунтуватися названий вище нормативно-правовий акт, на наше переконання, не відповідає сучасній світовій тенденції пріоритету всеосяжної безпеки людини. Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері теж притаманний означений недолік – це по-третє.

З огляду на зазначене пропонуємо розробити й ухвалити концептуальні нормативно-правові акти, якими визначались би основні напрями забезпечення економічної безпеки із акцентом на цінностях, на яких вони ґрунтуватимуться. Пріоритетною цінністю, вважаємо, має стати людина та її економічна безпека, про що свідчитиме не лише одне-два речення у вступній частині документу, а просякнутість усіх його основних положень означеною ідеєю.

Одним із перспективних напрямів дослідження проблеми національної економічної безпеки є вивчення нормативно-правового забезпечення економічної безпеки країн Європейського Союзу, НАТО та інших розвинутих держав із розробкою пропозицій щодо поліпшення відповідної законодавчої бази в Україні.

Список використаної літератури:

1. Хартія основних прав Європейського Союзу. Європейський Союз; Хартія, Міжнародний документ від 07.12.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
2. Алексеев С.С. Общая теория права / С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 354 с.
3. Мунтян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтян. – К. : КВШ, 1998. – 462 с.
4. Бандурка О.М. Основи економічної безпеки / О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Червяков. – Харків : НУВС, 2003. – 236 с.
5. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О.В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Вип. 6, Ч. 3. – 39–42 с.
6. The Economic Security Index (ESI). A new measure of the Economic security of American workers and their families [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economicsecurityindex.org/assets/Economic%20Security%20Index%20Technical%20Report.pdf>.
7. Our History – The Rockefeller Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rockefellerfoundation.org/about-us/our-history/>.
8. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
9. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави : підручник для осіб, що навчаються за фахом «Службовець, державного управління» / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К. : ІДУС при Кабміні України. – 1994. – 240 с.
10. Белов О.Ф. Економічна безпека України: пріоритети та механізми забезпечення / О.Ф. Белов // М-ликонф.: Поглиблення ринкових реформ та стратегій економічного розвитку України до 2010 року. Т.1. Ч. II. – К., 1999. – С. 121–128.
11. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р.М. Дацків. – Львів : Центр Європи, 2006. – 160 с.
12. Human Development Report's 1994. – New York Oxford : Oxford University Press. – 1994. – 226 p.
13. United Nations Millennium Development Goals [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml>.
14. Sustainable Development Goals [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>.
15. Speech at the launch of the 2015 Human Development Report. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/content/speech-launch-2015-human-development-report>.
16. The lezy person's guide to saving the world [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/sustainabledevelopment/takeaction/>.
17. Басс Д.Я. Економічна складова національної безпеки / Д.Я. Басс // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – С. 5–11.
18. Маршалл А. Принципы политической экономии. Т. 1: Пер. с англ. / А. Маршалл. – М. : Изд. Групп. «Прогресс», 1993. – 416 с.
19. Human Development Report's 1998. – New York Oxford : Oxford University Press. – 1998. – 228 p.
20. Про основи національної безпеки України. Верховна Рада України; Закон від 19.06.2003 № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
21. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Президент України; Указ, Стратегія від 26.05.2015 № 287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran14#n14>.
22. Виступ Президента України на Саміті з прийняття Цілей сталого розвитку в рамках Генеральної Асамблеї ООН. 27 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-samiti-z-prijnyattya-cilej-sta-36032>.
23. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері. Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 15.08.2012 № 569-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>.
24. Verteidigungs politische Richtlinien. 27. Mai 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.bmvg.de/portal/a/bmvg!ut/p/c4/LYsxEOAgDATf4gdIb-cv1MYBzcQbMDgQ8ftSONtssUsrddQ3iDdk9YlmWnaM4XxHauIq9pPLyB65wRDdF6FQzZ2R47PxdqtcTHGAXIU_q72byv9tgQFK91xGj6tRgx1/.
25. Politikund Zeitgeschichte. Verteidigungs politische Richtlinien (VPR) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crp-infotec.de/bundeswehr-grundlagendokumente/>.
26. Weißbuch zur Sicherheits politik und zur Zukunft der Bundeswehr 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///D:/Downloads/Weissbuch2016_barrierefrei.pdf.
27. Gesetz zur Förderung der Stabilität und des Wachstums der Wirtschaft [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gesetze-im-internet.de/stabg/index.html>.